

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

**ITINERARI[I] || ITALIAE || RERVMQ. ROMANARVM || LIBRI
TRES ||**

Schottus, Franciscus

Antverpiae, 1600

Miseni Promontorium.

[urn:nbn:de:hbz:466:1-70633](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:hbz:466:1-70633)

IMP. CAESARI. DIVI. Hadriani. filio. divi. Traiani.
 PARTHICI. NEPOTI. DIVI. Nerva. pron. T. Ael. Hadriano
 ANTONINO. AVG. PIO. pont. max. trib. pot. *. coss. *. p. P.
 COLONIA. FLAVIA. Aug. Puteolanorum.

Quod SUPER. CETERA. BENEFICIA. ad huius. etiã. tutelã.
 portus. PILLARVM. VIGINTI. molẽ. cũ. sumptu. fornicum.
 reliquo. ET. MVNITION. ex. arario. suo. largitus. sit.

Adstipulatur huic elogio non parum Iul. Ca-
 pitolinus, scribens in Antonini Pij vita, ipsum
 multas ciuitates adiuuiffe pecunia; vt opera pu-
 blica vel noua facerent, vel vetera restituerent.

MISENI PROMONTORIUM.

CvM emporij atque naualium antiqua &
 vasta fundamenta perlustraues, à portu,
 atque pilis nauigio recta traicias ad Miseni pro-
 montorium Virgiliano carmine, celebriumque
 auctorũ scriptis famosum, & immortale. Mons
 ille procurres in mare sicut olim, ita nunc etiam
 cryptis atque cauernis multis pertusus atque
 concavus est, vt admodum appositẽ poëta inge-
 niosus, ac locorum illorum gnarus, *Aërium* prius
 appellatum fuisse canat, quasi propter meatus
 & concavitates ventosum. Insuper sub eodem
 mortuo, vel immolato ad *Auernum*, vt Seruius
 tradit, Miseno rubicini remigique suo sepul-
 chrum *Æneam* posuisse: qui, inquit *Aeneidos*
 libro VI.

*Imponit suaq; arma viro, remumq; , tubamq;
 Monte sub Aërio, qui nunc Misenus ab illo
 Dicitur, aeternumq; tenet per sacula nomen.*

Insinuans & designans per remum ac tubam,
 montem illum celebrẽ perpetuò futurum, pro-
 pter classẽ atque bellicarum nauium statio-
 nem, quam ibi iuxta Misenum Augustus ad tu-
 telam maris inferi mediterranei tunc colloca-
 uerat.

uerat primū. Accommodauit stationem illam *M. Agrippa*, sicut à Dione memoratur, bello Siculo contra *Sex. Pompeium* præfectus classis ab Augusto factus, atque in eo sinu maris posuit, qui inter *Misenum* & *Cumas* collibus cinctus instar lunæ corniculatæ incuruus & inflexus erat: loco nimirum capacissimo, vel maxime classi oportuno propter vicinos maris sinus triplices ab altero *Miseni* latere inter *Baias* atq; *Puteolos* ingruentes: *Baianū* videlicet, *Lucrinam* & *Auernum* lacus: quædam *maris* octa pulchrè nuncupatos à *L. Floro*. Quorum *Auernus* ab intimo stationis sinu (quem *Mare mortuum* nunc appellat, quòd eius faucibus oppletis arena stagnum, vel palus videatur) vix mille passuum spatio distat. Itaque classiariorum militum hibernis ora circumvicina, atque etiam *Misenus* mox adaptari cœpit. Excisus *Auerni* saltus propter siluarum densitatem aëris salubritati aduersus, sicut *Strabo*, & commentator *Virgilij Seruius* tradunt. Perfossi montes, atque duræ cautes, quo viæ paterent planæ per compendia ad *Baiani* *Lucrini*que littora. Atque ne deesset vniquam aquarum dulcium copia, maximis sumptibus laboribusque fluminum ac fontium procul adducuntur riuus; ædificantur cisternæ & aquarum castella spaciosa & multiformia pro locorum oportunitate; vel in plano, vel subterranea: atque etiam in excisis montium penetrabilibus, vti per æstiuos calores frigida semper esset præsto. Hinc est quod videmus magna ex parte *Miseni* montis exhausta viscera: immo totum ferè concauum & cacumine pensilem esse. In quo nunc etiam apparent lauacionum solia balnea, lacus, & ad cænas faciundas triclinia. Nam cryptis, viis; ædificiisque fornicatis intus plenus est, quæ crebris hinc inde columnis incumbunt, partim lateritiis, partim ex ipso montis

montis saxo cæsis. Atqui inter ea quidem ædificia imprimis est spectabile castellum illud aquarum amplissimum, quod *Traconarium cryptam* appellant vulgò, à fistulis siue meatibus, ut aiunt, per quos in illud aquæ pluviæ ex promontorio defluebant. Eius, me hercle, capacitas est immanens, quæ multis doliorum milibus impleri nequiret. Nam in altum exurgit ultra pedes x x v. longitudo latitudoque non satis comperta est, quia collapsæ testudines quædam loca ruinis oppleuerunt. Intus autem omnia tectorio denso ranicata sunt, quemadmodum castella eius generis munire contra fissuras consuevit antiquitas. Medium eius spatium patet inter duos parietes in longum pedes c c. in latum pedes octodecim. In utroque latere medij transitus per portas quatuor intratur in cellas amplas quaternas, quarum testudines decussatim fornicibus iunctæ parietibus intermediis impositæ sunt. Sunt non minoris amplitudinis & alia in vicino castella, structuræ tamen artificio, & mole differentia. *Centum camerellas*, quod vulgò nunc appellant à cellarum, in quibus aqua conseruabatur multitudine, inter eius generis opera non minus est admirabile tam magnitudine quàm architectura. Cuius interiores parietes decussatim inter se commissi totam sustinent testudinem, & quadratas efformant vbique cellas, ostiolis angustis à quouis latere peruias ad inuicem: ut penetrare in singulas serui publici possent, cum aquis exhaustis castella purgari debebant. Per concamerationum testudines spiracula & foramina sunt; per quæ tanquam è puteis aquæ in usum quemlibet hauriri poterant. In *Piscina* quoque *miraabilem*, ut noto nunc nomine nuncupem celebre castellum illud, ibi, quod integrum penè totum adhuc conspicitur in cliuo Miseni promontorii,

classis.

classis portum, ac Cumas versus. Spatio patet illud ædificium, vt Leander Albertus adfirmat, inter quatuor extremos parietes in longum pedes D. in latum pedes CXXX. Cuius suprema concameratio modicum à parietibus subuexa pilis XLVIII. quadratis innititur pedes ternos ab vnoquoque latere crassis: quæ quatuor ordinibus numero duodenario partitæ symmetriam quintuplicis porticus elegantem per castelli longitudinem efficiunt. Totum opus est lateritium, summæ soliditatis propter murorum crassitudinem magnam: cuius interiores parietes atque pilæ diligenti tectorio contra percolationes aquarum vestitæ sunt. Atque in testudine sunt item foramina multis in locis, per quæ olim aqua hauriri solebat. Et ex alto patebat ingressus vtrimque, tam à fronte, quam à tergo per scalas lapideas graduum XL. quorum alter iam obstructus est. Pavimentum à lateribus altius est ad mediam porticum vsque, per cuius intercolumnia gradibus quinque descenditur vtrimque in aliud inferius mediæ porticus, in cuius fine gradibus rursus aliquot descenditur in humilius aliud quoddam solium iuxta scalas & ingressum obstructum; in quod olim aquarum fordes confluisse videntur, quæ per scalas exhaustis aquis denique per castellarios seruos exportabantur. Pavimentum autem omne ex opere signino denso diligentissimè constipatum atque complanatum est; vt nunc etiam temporis aquas facillè contineat pluuiis infusas, & in infimo dicto solio restagnantes. Tantæ molis fabricam quis primus ædificauerit, coniecturæ sunt variæ. Plures arbitrantur L. Licinium Lucillum auctorem esse, propter vicinas villæ Lucullianæ ruinas, quam ipsum magnificentissimam in Baiano ad Miseni promontorium habuisse constat ex Plutarcho.

cho, & Marco Varrone *de re rustica*: quibus ad-
 stipulantur etiam Suetonius & Corn. Tacitus,
 cum scribant in eadem villa decessisse Tibe-
 rium Imperatorem, quando tempestatibus im-
 peditus non poterat ager inde traicere in in-
 sulam *Capreae*. Sunt qui Neronis opus illud au-
 tumant esse, atque inde piscinam quoque nunc
 appellari, eo quod apud Suetonium in eius vita
 legatur, Neronem inchoasse piscinam à Mife-
 no ad Auernum contectam, porticibusque con-
 clusam, quo quicquid totis Baiis calidarum aqua-
 rum esset, committeretur. Ceterum hæc quidem
 coniectura, non mihi, non aliis, qui loca illa di-
 ligentiùs perscrutati sunt, & veterum similium
 structurarum rationes non ignorant, satis pro-
 batur; quibus nil aliud unquam, quam aqua-
 rum castellum fuisse videtur. Et quia hæc tan-
 tæ magnitudinis, atque capacitatis vasa vel ca-
 stella, quæ tria iam descripsimus, tam sibi pro-
 pinqua, portuique vetusto, maris mortuo vi-
 cina reperiuntur: non absurdè quis opinari pos-
 set, ad usum classis, atque classiariorum militum,
 quorum ibi hiberna, stationesque perpetuæ fue-
 runt, Augustum, successoresque principes ea
 condidisse. Castrorum enim in iis locis magna
 sunt vestigia, classiariorumque militum epitaphia
 è sepulchris vicinis extracta me quondam vidisse,
 & exscripsisse memini; in quibus etiam erant
 expressa prætoriarum nauium nomina, veluti
Fides, Isis, Gallus: in quarum classe singuli milita-
 uerant. Breuiora ex his quædam studiosorum
 antiquitatis in gratiam adscribere non pigebit:

D M

TI. PETRONI. CELERIS

NAT. ALEX. EX. III. ISIDE. VIX

ANN. XL. MIL. ANN. XVII. TITI

VS. A QUILINVS. EPIDIVS. PANSA. III. ISID.

H B M

RECERVNT

D M

C. SENIO. SEVERO C. IVLIO. QVARTO
 MANIPLARIO. EX. III. VI VET. EX. PR. N. GALLO
 DE. NATIONE. BESSVS M. CECILIVS. FELIX. S
 VIXIT. ANNOS. XXXXVI INONIA. HERACLIA
 MILITAVIT. ANNOS. XXVI. S ET S
 ARMILIVS. DOLENS. ERES.

B. M. FECIT.

Habebant etiam ibi continuè manentem
 classis præfectum. Ut erat *Anisetus* libertus Ne-
 ronis antè pædagogus qui fuerat, cuius ministe-
 rio & technis ille princeps ibidem apud Baulos
 matrem Agrippinam occidit. Ut item huic dis-
 similis *C. Plinius* naturalis Historiæ scriptor sub
 T. Vespasiano; qui Miseni erat, c'assemque im-
 perio præsens regebat, quando Vesuvius arde-
 bat cum terræmotu, atque ipse cum quadremi-
 bus tam ad succurrendum oppressis, quàm ad
 explorandos eius ignes propius accedens, eius
 cineribus atque vapore suffocabatur: quemad-
 modum nos antè diximus, & Plinij ex sorore
 nepos C. Cæcilius, qui tum cum auunculo Mi-
 seni erat, ad Tacitum historicum scribit latius.
 Non equidem refragor, quin & Lucullianæ,
 villarumque plurium, quæ in illo tractu pulcher-
 rimo stabant circumquaq; frequentissimæ, vsui
 deliciisque dulces aquæ adductæ conservatæ-
 que fuerint. Negari etenim hoc non potest,
 cum inter ædificiorum veteres reliquias tot vbi-
 que locorum reperiantur tubi, formæ, canales,
 & aquarum castella. Horrent profectò nunc
 ruinis pagorum, atque villarum litora, & oræ
 maritimæ totius Campaniæ: sed omnis maxi-
 mè plaga inter Formias, atque Surrentum, quæ
 florente Imperio Romano vnus cõtinuæ quasi
 speciem vrbis à longè nauigio appellatibus se-
 reno cælo representabat ædificiorum omnis ge-
 neris maximo splendore maximaq; frequentia.
 Sed

Sed quis ea nunc distinguet, aut in tabulas referet? Alterius opus commentarij hoc esset, atque iusti voluminis.

VILLAE ROMANORVM.

Villas tantum nobiliores percurrere, non incongruum erit studiosorum in gratiam. *L. Luculli* illa celebris hiberna in continente ad Miseni promontorium tegebat collis alti verticem cum cliuis vicinis inter classis portum, & Baianum sinum: vbi *C. Marij* à *L. Sulla* proscripti villam à *Cornelia* prius comparauerat, eandemque praetoris, hortis, atque piscinis sumptuosissimis ampliarat. Hortorum spacia discernuntur adhuc *Cumas* versus, non procul à *Centumcellis*: & piscinarum grandia vestigia in *Baiano* litore cum cryptis & stagnis in montem excisis, quae piscibus aestate contra solis ardores erant manufacta refugia. Quemadmodum & *M. Varro de re rustica* luculenter meminit, scribens *L. Lucillum* potestatem architectis suis fecisse dilapidandi pecuniam quantamcunque ad faciendam piscibus aestiua contra calores sub montibus stabula: atque opere hoc absoluto dicere solitum, se non amplius inuidere *Neptuno* bonitatem piscium. Adeo non vno loco praetoria, & piscinas suas habuisse videtur. Et apud eundem *Q. Hortensius* orator redarguit *M. Lucillum*, quod non eandem, *Lucij* fratris sui exemplo, piscibus commoditatem aestiuandi extra solem in frigore fecisset in suis viuariis. *M. Luculli* villam autem fuisse ad radicem *Miseni* in litore versus *Prochyten*, vbi & sub vndis visuntur piscinarum ruinae.

Q. Hortensij oratoris autem villa in sinu *Baiano* iuxta *Baulos* fuit, cuius ruinae partim in vndis marinis, partim in litore visuntur. Ipsum
ibidem